§6 Сінтаксіс і пунктуацыя

Падрыхтаваў Мітрук Антон, вучань 8 «В» класа; ГУО гімназіі н.6 г.Брэста
Імя Жукава Г.К.

Сінтаксіс - раздзел навукі аб мове, у якім вывучаюцца словазлучэнні і сказ: іх будова, значэнне, роля ў маўленні

Чаму нам варта ведаць тэму сінтаксіс:

- вывучэнне сінтаксісу садзейнічае развіццю маўлення, таму што дапамагае правильна будаваць сказы, выбіраць выразныя віды словазлучэнняў і сказаў, якія найбольш адпавядаюць патрэбнаму ў дадзенай сітуацыі стылю маўленняведанне будовы і значэння сінтаксічных адзінак служыць асновай для фарміравання ўмення лагічна выражаць думкі, а таксама правільна расстаўляць знакі прыпынку

Пунктуацыя- раздзел навукі аб мове, у якім вывучаецца сістэма знакаў прыпынку і іх ўжыванне ў пісьмовым тэксце

Чаму нам варта ведаць тэму пунктуацыю:

-знакі прыпынку дапамагаюць дакладна перадаць на пісьме свае думкі і пачуцці, а пры чытанні — зразумець тэкст і выразна прачытаць яго

Пунктуацыя ў гісторыі

У старажытным тэксты запісвалі без прабелаў паміж словамі і сказамі, без знакаў прыпынку. Чытанне запіса было марудным і складаным. Каб палегчыць яго, трэба было перш за ўсё адзначыць межы сказаў, так і з’явілася кропка - першы і асноўны знак чляннення тэксту. На аснове кропкі паўсталі іншыя знакі: пытальнік і клічнік, коскі.

Сінтаксіс цесна звязаны з марфалогіяй

Чаму ?

Сінтаксіс цесна звязаны з мрафалогіяй - другой самастойнай часткай граматыкі.

- Сувязь паміж сінтаксісам і марфалогіяй праяўляецца ў тым, што часціны мовы выконваюць функцыю пэўных членаў сказа: назоўнік найчасцей ужываецца ў ролі дзейніка і дапаўнення, прыметнік-у ролі азначэння
- Марфалігная форма слова абмоўлівае яго сінтаксічную функцыю, вызначае характар адносін слова з іншымі словамі ў межах словазлучэння і сказа

Словазлучэнне /сказ

Словазлучэнне — гэта спалучэнне некалькіх слоў, звязаных падпарадкавальнай сувяззю (адзін кампанент залежыць ад другога): цёплае надвор’е, лагодны вецер, мяккі характар і інш

Сказ — гэта найменшая адзінка мовы (ці па-навуковаму *моўных зносін*), якая складаецца з аднаго або болей слоў й мае свае значэньне. На канцы сказа ставяць: кропку, шматкроп'е, пытальнік або клічнік.

Адрозненне словазлучэнняў ад сказаў

Крытэрыі параўнання	**Словазлучэнне**	**Сказ**
Асаблівасці будовы	Наяўнасць галоўнага і залежнага слоў: я к о е? ш т о? *роднае слова; вымавіць гук;* я к? *гучна размаўляць*	Наяўнасць граматычнай асновы: *На роднай мове размаўляе мой слаўны, працавіты люд* (В. Шымук).
Асаблівасці значэння	Называе прадметы, дзеянні, прыметы больш дакладна, чым слова: *слова — **важнае** слова;* *слухаў — слухаў **прамоўцу**;* *гаварыў — гаварыў **ціха***	Выражае паведамленне (інфармацыю), пытанне ці пабуджэнне да чаго-небудзь: 1. *Восень. На вуліцы цёмна.* 2. *Ці плачу я, ці пяю?* 3. *Пакіньце мне мову маю, пакіньце жыццё мне!* (П. Панчанка).
Прызначэнне	Для спалучэння слоў і форм слоў у сказе	З'яўляецца сродкам зносін
Інтанацыя (для вуснага маўлення)	Не мае інтанацыйнай завершанасці	Мае інтанацыйную завершанасць
Пунктуацыя (для пісьмовага маўлення)	Не мае пунктуацыйнага афармлення	Мае пунктуацыйнае афармленне

Тыпы словазлучэнняў

Галоўнае слова + Залежнае слова

Словазлучэнне

Іменнае
Праэкт дома
Дарагі сэрцу
Пяць лыжак
Чымсьці вострым

Дзеяслоўнае
Расказаць казку
Пацямнелы ад загару
Баючыся холаду

Прыслоўнае
Сумесна з аўтарам
Позна вечарам
Утрая болей
Незвычайна хутка

Паводле будовы словазлучэнні бываюць:

1. ***Простыя*** (**складаюцца з двух самастойных слоў**)
шолах лісця
2. ***Складаныя*****(уключаюць больш за два самастойных словы)**
жанчына нізкаа росту

Не з’яўляюцца словазлучэннямі
наступныя выпадкі:

Спалучэнне дзейніка і выказніка	*Дождж ідзе*
Назоўнік з прыназоўнікам, параўнальным злучнікам часціцай	*Каля дома; нібы кветка; толькі кветка*
Складаныя формы будучага часу дзеяслова	*Буду маляваць*
Складаная форма вышэйшай і найвышэйшай ступені параўнання якасных прыметнікаў і прыслоўяў	*Больш хуткі* *Найбольш рашуча*
Састаўныя прыназоўнікі	*Нягледзечы на*
Састаўныя злучнікі	*Пасля таго як*
Загадны лад дзеяслова	*Няхай сяброе*
Аднародныя члены сказа	*Дуб і бяроза*
Састаўныя лічэбнікі	*Шэсдзесят пяць*

Віды сувязі слоў у словазлучэннях

У словазлучэнні словы звязваюцца трыма відамі сувязі:
дапасаваннем, кіраваннем і прымыканнем

Дапасаванне –

від падпарадкавальнай сувязі, пры якім залежнае слова набывае тыя ж граматычныя формы, што і галоўнае:

*свежая **трава**, скошаная **трава**, першая **трава***
*(залежныя словы свежая, скошаная, першая маюць тыя самыя формы (адз. л., ж.р., Н. скл.), што і галоўнае **трава**)*

Кіраванне –

від сувязі, пры якім залежнае слова становіцца ва ўскосным склоне, якога патрабуе галоўнае.
Кіраванне бывае
беспрыназоўнікавым
*(**паважаць** старэйшых)*
і прыназоўнікавым
*(**сустрэцца** з сябрам).*
Пры змяненні галоўнага слова залежнае не змяняецца
*(**помніць** пра Хатынь, **помні** пра Хатынь, **помню** пра Хатынь)*

Прымыканне –

від сувязі, пры якім нязменнае залежнае слова далучаецца да галоўнага па сэнсе.
Прымыкаюць прыслоўі, неазначальная форма дзеяслова, дзеепрыслоўі:
__вывучыць__ дасканала,
__жаданне__ сустрэцца,
__чытаць__ седзячы

Пытанні

Запішыце ў сшытках Варыянт 1 / Варыянт 2

Практыкаванне 1

“Пазнай” паняцці па іх азначэннях

Варыянт 1

_____-раздзел навукі аб мове, у якім вывучаюцца словазлучэнні і сказ: іх будова, значэнне, роля ў маўленні

Варыянт 2

_____-гэта спалучэнне некалькіх слоў, звязаных падпарадкавальнай сувяззю (адзін кампанент залежыць ад другога): цёплае надвор’е, лагодны вецер, мяккі характар і інш

Практыкаванне 2

На якое пытанне адказвае залежнае слова ў словазлучэнні?

Варыянт 1

Перадаць маці —
Убачыць праз акно
—

Варыянт 2

Твой запыт —
Ганарыцца сабой
—

Практыкаванне 3

47. Прачытайце тэкст. Вызначце яго тып і стыль.

Знакі прыпынку і асноўныя правілы іх ужывання ўзніклі вельмі даўно, але асабліва пашырылася іх выкарыстанне пры вынаходстве[c] кнігадрукавання[c] і яго далейшым развіцці. Сёння нельга абысціся на пісьме ці пры друкаванні кніг без знакаў прыпынку, бо яны, падзяляючы тэкст на пэўныя часткі і словы, дапамагаюць хутчэй і лягчэй прачытаць напісаны або надрукаваны тэкст, правільна ўспрыняць, зразумець і перадаць яго іншым людзям. Важнае значэнне пунктуацыі відаць пры параўнанні сказа спачатку з апушчанымі, а потым з пастаўленымі знакамі прыпынку: *У хаце заставаўся дзед Купрыян Васілёў бацька і дзеці*. Без пастаноўкі знакаў прыпынку невядома, колькі дарослых было ў хаце — двое, трое ці чацвёра? У Якуба Коласа чытаем: *У хаце заставаўся дзед Купрыян, Васілёў бацька і дзеці*. Сказ са знакамі прыпынку стаў зразумелым *(Паводле дапаможніка «Беларуская мова»)*.

Пракаментуйце

Практыкаванне 4

Закончыце азначэнні

Варыянт 1	Варыянт 2
Дапасаванне – гэта_____	Прымыканне – гэта_____

Адказы на пытанні

Варыянт 1

1.*Сінтаксіс*
2.каму? праз што?
4. Від падпарадкавальнай сувязі,
Пры якім залежнае слова набывае
тыя ж Граматычныя формы, што і галоунае

Варыянт 2

1.*Пунктуацыя*
2.чый?кім?
4.від сувязі, пры якім нязменнае залежнае слова далучаецца да галоўнага па сэнсе

Дзякуй за ўвагу!